

ХРВАТИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА**Истражување на обичаите и традициите**

м-р Ведран Искра, постдипломец на Институтот за македонска литература, Скопје

Клучни зборови: хрватското малцинство во Македонија, божиќни обичаи, религија, етнички идентитет.

Key words: Croatian minority in Macedonia, Christmas practice, religion, ethnic identity.

Овој труд се темели на истражувањето спроведено во април и мај 2014 година меѓу Хрватите кои живеат во Република Македонија. Во трудот се истражува квантитативниот и квалитативниот дел од задржани хрватски обичаи и традиции, но и дел од прифатените македонски обичаи и традиции. Посредно е истражувањето за специфичното хрватско малцинство затоа што меѓу Хрватите во Македонија е многу мал бројот бракови во коишто и двата сопружника се Хрвати. Имено, голем е бројот бракови во кои еден од сопружниците е Хрват или Хрватка, а другиот Македонец или Македонка. Затоа беше предизвик да се впушти во такво истражување и да се дојде до резултати кои го покажуваат делот на задржани и прифатени традиции. Споменатите резултати понатаму може да се анализираат со оглед на полот, годините и потеклото (дали е тоа македонско-хрватско или само хрватско). За таква цел требаше да се избере празник или манифестација која ја слават и двата народа, а чии начини на одбележување се доволно различни за да може да се уочи нивната дистинкција во такви пригоди. На тоа барање одговараше темата за начините на одбележување на божиќните празници. Бројот на испитаниците во истражувањето не е репрезентативен, но е индикативен, а во одговорите на тие испитаници може да се уочи доминантната традиција.

Трудот може да се подели на два дела – прв, општ дел и втор кој ги носи резултатите од истражувањето. Во првиот дел на трудот се изнесуваат некои информации за дејствувањето на Хрватите во Македонија и причините за нивното доселување на македонските простори. Во првиот дел на трудот се опишани и најраширените обичаи и традиции кои се спроведуваат за хрватските и македонските божиќни празници. Во вториот дел од трудот, освен резултатите од истражувањето, застапено е и објаснувањето на тие резултати.

Хрватите во Македонија ¹

Хрватите во Македонија живеат, главно, во *мешани* хрватско-македонски бракови од кои настанала втора или трета генерација потомци кај кои е уочлива припадноста на македонскиот

¹ Со оглед на тоа дека во стручните публикации нема податоци за хрватското малцинство во Македонија, податоците за Хрватите во Македонија се преземени од мрежната страница <http://www.crowc.org/makedonija/310-hrvati-u-makedoniji>, а авторки на текстот се Дијана Младеновска-Матошевиќ и Марија Дамјановска-Баришин.

народ, но истовремено се задржува и припадноста кон хрватската нација. Многу Хрвати се доселени во Македонија по Втората светска војна, кога голем број се прогласени за нелојални на комунистичките власти и за казна се праќаат во „југословенскиот Сибир“ – во Македонија.

Многумина дошле и по службена должност или на повик на Владата на Македонија. За само неколку години во Македонија стигнале преку илјада техничари, уметници и научници, а има и многу стручњаци од војничката и полициската струка. Меѓу истакнатите Хрвати во Македонија се: маестро Ловро Матачиќ, еден од основачите и долгогодишен директор на Операта на Македонскиот народен театар; Ана Липша-Тофовиќ, примадона на македонската опера; Станко Липша, кој со брилијантната солистичка кариера постигнал и извонредни педагошки резултати; Љубомир Бранѓолица, кој во својата музичка кариера компонирал преку 400 дела, најмногу за балетската уметност, а многу од нив се изведени во целиот свет; д-р Вељко Бујан, дојден во почетокот на педесеттите години на позив на македонската Влада како стручњак за судска медицина и патологија, а ја формирал и катедрата на Медицинскиот факултет во Скопје; проф. д-р Главаш ја основал Клиниката за оториноларингологија при државната болница во Скопје; Марин Каталиниќ е првиот ректор на скопскиот универзитет; Гилбер Флимијани декан на Филозофскиот факултет во Скопје; Иво Пухан декан и долгогодишен професор на Правниот факултет во Скопје; а професорите Петар Лисичар и Стјепан Антољак се истакнати историчари кои придонеле значајно во расветлувањето на историјата на македонскиот народ. Тоа е само еден дел од значајните Хрвати кои во повоениот период дале свој придонес во структурирањето на Македонија како држава со сите свои културни, научни и други институции.

Најголемиот дел од Хрватите се доселил на овие простори во периодот од 1946 до 1980 година. До деведесеттите години Хрватите се, главно, високообразуван дел од популацијата, а го чинеле средниот и вишиот економски слој, но осиромашувањето на целото општество не ја заобиколил ниту оваа популациска група. Хрватите во Македонија изразуваат висок степен на национален идентитет. Имено, според статистичките показатели 80 проценти од Хрватите во Македонија се изјасниле за хрватскиот јазик како мајчин, а 70 проценти за католичката вера. Хрватите се и најголемата католичка групација во Македонија, заради тоа и црковната католичка служба е најчесто на хрватски јазик.

На мрежните страници на Државниот уред за Хрватите надвор од Република Хрватска (<http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatska-manjina-u-republici-makedoniji/10>) за хрватското малцинство во Република Македонија се наоѓаат податоци дека Хрвати има најмногу во Скопје и Битола, а во мали групи живеат и во другите градови на средна и источна Македонија. Според пописот на населението од 1994, во Република Македонија имало 2 248 Хрвати што изнесувало 0,1 % од вкупното население. Државниот завод за статистика на Република Македонија 2003 година изнел податок дека при пописот на населението од 2002 година 2 686 лица ја истакнале својата хрватска национална припадност.

Во последните дваесеттина години бројот на Хрватите се намалил за половина. Причина за тоа е распадот на поранешната Југославија, падот на животниот стандард, социјалната несигурност и нестабилната политичка ситуација во целиот регион. Враќањето во Хрватска е желба на многу Хрвати, меѓутоа од економски причини повеќето тоа не може да си го дозволат.

Хрватските божиќни обичаи

Целокупно гледајќи, во хрватски божиќни обичаи може да се набројат сите оние кои се одбележуваат од почетокот на декември. Како и повеќето народни обичаи, и тука станува збор за обичаи во кои е препознатливо народното, но и религиското наследство. Освен тоа, се поочигледни се и современите комерцијални контаминации на тие обичаи кои стануваат со сигурни чекори најочигледни во поединечните празници. Пред сè тоа се огледува кај Божиќ, а во хрватската традиција и во празникот св. Никола. Така може да се каже дека носителите на времето од насловот се денови кои се тројно одбележани – со дејствувањето на народното и религиското наследство, но и современи комерцијални влијанија кои стануваат полека највидливи во тие денови. Станува збор, пред сè, за Божиќ и празникот на свети Никола.

За почеток на циклусот на божиќните обичаи може да се земе празникот на света Барбара (4 декември), света Луција (13 декември) или свети Никола (6 декември). Празникот света Луција се зема како краен рок за сееење на божиќното жито или пченица ² обичај сочуван и ден денес во градските и селските средини. Божиќното жито или пченица се сеело во чинија или сад, чаша, шолјичка, кутија, саксија за цвеќе или во издлабена репа. Се сеело за празникот на света Барбара, света Луција, но и на денот на празникот свети Никола. Пченичните зрна се ставаат во чинија и се залева, а во некои краеве за тоа се употребува јачмен, 'рж, овес, пченка, па и грав. Откако ќе порасне, тоа се обликува со подрезување. Често се врзува и со црвена панделка, а раширен е и обичајот на врзување на пченицата или житото со хрватската тробојка. Божиќната пченица или житото се чува до Нова година или до Трите крала кога се остава на смет или се дава на домашните животни, а раширено е и верувањето дека не смее да се фрла како обичен отпад, туку мора да се фрли во оган (Rihtman-Auguštin, 1995:28-30).

Пред сееењето на божиќното жито или пченица доаѓа до поставување на адвентскиот венец ³, а тоа се прави на почетокот од декември. Во адвентскиот венец се поставени четири свеќи кои ги симболизираат четирите адвентски недели. Секоја недела се пали по една свеќа за да горат сите четири на Божиќ. Обичајот за адвентскиот венец доаѓа од север (се шири од подрачјето на Хамбург во Германија во XIX век), а преку средна Европа се прифаќа и во хрватските краишта (Braica, 2004:8).

Подоцна ќе се види дека некои обичаи кои настапуваат во божиќното време никнале од протестантската религија. Тоа се донесува и за адвентскиот венец, но и за божиќната елка. Тоа се делови од граѓанската култура која продирала од германскиот протестантизам во нејзиниот католички дел и така се ширела кон граѓанските средини и стигнала до овие простори (Rihtman-Auguštin, 1995:19). Божиќната елка е средишниот дел на Божиќ, околу него се собира семејството, а се украсува вечерта спроти Божиќ, на Бадник, во кругот на семејството. Децата под елката ги чекаат богати подароци. И божиќната елка многу агресивно се употребува во современите комерцијални потреби.

² Стручен етнолошки израз за божиќното жито или пченица е *Адонисови* или *kultni vrtići* (хрв.).

³ Адвент или *došašće* (хрв.) е време од четири недели пред Божиќ, а започнува со првата недела на адвентот, околу празникот на св. Андреја (30 ноември). Четирите недели на адвентот ги симболизираат четирите милениуми на исчекување од создавањето на светот до доаѓањето на Исус (Braica, 2004:3).

Божиќни дарители

Свети Никола, е со Дедо Мраз (Djed Božićnjak, хрв.), еден од дарителите на децата во тоа време. Редовно се појавува како личност која им носи на децата подароци, а истовремено настојува на нив да влијае и воспитувачки. Тој старец меѓу децата е препознатлив по својата долга побелена брада, бискупската митра и стапот. Со Никола скоро секогаш е и Крампус кој ги надгледува лошите деца и ги опоменува. Тој се појавува маскиран во крзно и слама, а неговата дејност се поврзува со *средновековните однесувања на различните ритуални суштества и со претхристијанските аграрни култови* (Rihtman-Auguštin, 1995:40). Самиот датум на празникот, како и светецот, припаѓаат на црковното учење, меѓутоа обичаите за тој празник се, главно, световни, и уште повеќе, комерцијални. Имено, празникот е многу популарен меѓу децата, а се одбележува со ставање чизмичка на прозорецот во која се ставаат подароците. Подароците децата ги пронаоѓаат наутро. Освен ставањето на подароците во чизмичката, препознатливи знаци на празникот се и украсениот стап (обично обоен во златна или сребрена боја со препознатлива панделка) и приказните за Крампус (страшно и лошо суштество со кое се заплашуваат децата). Често тој празник се одбележува во детските установи (училиштата, градинките, домовите) така што децата ги посетува лице маскирана во свети Никола (со препознатлива побелена брада, митра, бискупски стап и поклони). По сè судејќи, и овој празник инкорпорирал мноштво световни мотиви кои сè повеќе го достигнуваат религиското во него. Освен тоа, очигледна е и сè поголемата присутност на комерцијалното.

Освен свети Никола, во божиќното време се јавува уште еден дарител – Дедо Мраз (или Djed Božićnjak). Хронолошки е интересна супституцијата на тие возрасни божиќни дарители. Имено, германскиот етнолог А. Спамер тврдел дека германските протестанти во текот на реформата во XVI век одлучиле да ги заменат постојните светци, а меѓу нив и свети Никола. Така го вовеле новиот дарител– детенцето Малиот Исус. Но, на народот му бил потребен возрасен дарител, па така повторно се вратил во негување обичајот на свети Никола иако биле воспоставени нови дарители како што во Германија тоа бил Божиќниот Човек (*Weihnachtsmann*) (Rihtman-Auguštin, 1995:28-37). Подоцна американската култура го измислила Santa Claus, а Дедо Мраз комунистичкиот Советски Сојуз. По Втората светска војна кај Хрватите било воведено празнувањето на Денот на детската радост и дарувањето на децата од страна на Дедо Мраз, лик кој со тек на време се обликувал како комбинација на продор и наметнување на советските идеолошки модели во народната култура, еднакво како и американската односно западноевропската потрошувачка цивилизација. Во поновата историја на хрватскиот народ е претставен нов возрасен дарител – Djed Božićnjak, а и вратен е дарителот свети Никола⁴. Скратено, може да се каже како Дедо Божиќ и Малиот Исус се протестантски симболи, Santa Claus симбол на американската култура, а Дедо Мраз комунистички и атеистички симбол. Од изнесеното е видливо како властите и идеологиите во текот на историјата неуморно измислуваат традиции, но луѓето самите ги избираат оние кои нудат најмногу можности на сопствениот идентитет⁵. Ги комбинираат, наоѓајќи се себеси во старите

⁴ *Rječnik hrvatskoga jezika* го дефинира Дедо Мраз како *надоместок на св. Никола во комунистичкиот период*.

⁵ Исто како и дарителите, и божиќната елка била предмет за манипулација и инструментализирање на верата и идеологијата. Тоа е искористено од страна на нацистичката германска идеологија, а во социјализмот, кога Божиќ не смеел да се слави, божиќната елка припаднала на Новата година и е преименувана во новогодишна елка.

и новите обичаи (Rihtman-Auguštin, 1995:42). Денеска во хрватската култура егзистираат и двата возрасни дарители– свети Никола и Дедо Мраз (Djed Božićnjak).

Македонски божиќни обичаи

Исто како и во хрватската традиција, и во македонската традиција обичаите се разликуваат од место до место. Сепак, постојат многу стари обичаи кои опстанале и се изведуваат на подрачјето на цела Македонија, како меѓу старите, така и меѓу младите. Тие обичаи останале препознатливи на широкото население како знакови за Божиќ и божиќните обичаи. За разлика од хрватските, во македонската традиција не се толку изразени обичаите кои претходат на Божиќ, но многу повеќе отколку што е тоа во хрватската традиција, се изразени обичаите за Бадник и Божиќ. Обичаите кои претходат на Божиќ се богатата трпеза која се подготвува за Бадник, коледарскиот оган, украсувањето на божиќната елка, коледарските песни итн. Кај некои семејства обичај е по вечерата за Бадник масата да не се крева, туку се остава преку ноќ за да се нахрани Дедо Мраз. Во некои краеве е застапен обичајот под масата да се стави слама (сено) во спомен на јаслите, а со таа слама подоцна се врзуваат овошките со верување дека така ќе дадат добар род.

На Бадник во секоја куќа се меси кравајче, пита или погача во која се става сребрена паричка. Навечер, откако сите ќе седнат на масата, домаќинот ја зема погачата и ја крши на онолку делови колку што има членови во семејството, оставајќи при тоа еден дел за Бог и за куќата. Секој во своето парче ја бара паричката, а оној којшто ќе ја пронајде се смета за најсреќен во наредната година. Оној кој ја пронашол паричката ја става во чаша или грне од кое пијат сите за среќа.

За Бадник се значајни и обичаите на палење на обреден оган и палењето на дрва наречени *Бадник* или *Бадникојца*, а освен коледарскиот оган познат е и обичајот на коледарење. И денеска, како и во минатото, во селата и градовите во сите краеве на Македонија мали или поголеми групи деца палат оган, пеат пригодни песни⁶ и одат по куќите каде што добиваат подароци како што се пари, ореви, костени, јаболка, портокали итн. Коледарските песни се пеат за Бадник, но и за Божиќ постои обичај на пеење песни. Божиќните песни се многу слични на коледарските песни и претставуваат продолжение на песните кои им претходат – обичаите за Бадник. Божиќните песни ги имаат сите карактеристики на коледарските песни (радоста заради повторното раѓање на Сонцето, желбата за плодна година итн.). Коледарските и божиќните песни се разликуваат по тоа што во божиќните песни се повеќе застапени религиозните мотиви, мотивите од христијанската религија. Коледарските песни, особено оние кои се пеат покрај коледарскиот оган, се карактеризираат со еротска содржина (Китевски, 2013).

Интересен е и податокот дека и во хрватската традиција било застапено коледарењето. Имено, *дванаесет дена по божиќниот циклус во повеќето традиционални заедници во минатото биле исполнети, а донекаде и денес, со весели походи во кои учествуваат групи од неколку млади мажи или момчиња, а понекогаш и жени. Тој обичај се нарекува коледање, а*

⁶ Коледарските песни немаат развиено мелодија како што е тоа случај со другите лирски песни, туку ги обележува скандирање со карактеристични возвикувања на почетокот и крајот од песната, а со нив се нагласува доаѓањето на Божиќ.

учесниците во походот коледари или коледвари (Rihtman-Augustin, 1995:135). Коледарењето во хрватската традиција некогаш започнувало на самиот Божиќ, на вториот ден од Божиќ, на Нова година или на Светите три крала.

Причината и целта на истражувањето

Истражувањето е спроведено меѓу Хрватите кои живеат во Македонија. Заради специфичните причини на доселувањето, Хрватите во Македонија главно стапувале во *мешани* бракови и затоа нивните потомци се носители на македонскиот и хрватскиот идентитет. Истражувањето е спроведено во градовите во кои има најмногу Хрвати во Република Македонија: Битола, Куманово и Скопје. Истражувањето е потполно анонимно, а во него учествуваа 23 испитаника – 10 мажи и 13 жени. Од нив 11 се со висока стручна спрема, додека 12 се со средна стручна спрема. Најпосле, од сите испитаници, петмина се потомци чии родители се и двајцата Хрвати, додека 18 од нив имаат македонско-хрватско потекло (9 од нив хрватското потекло го носат од мајката, а другите 9 од таткото). Повеќето испитаници ги слават и двата Божиќа – само еден испитаник Божиќ го слави само на 7-ми јануари, а пет испитаника го слават само на 25-ти декември. Другите Божиќ го слават двапати.

Бројот на испитаниците во истражувањето не е репрезентативен, но е индикативен, а од одговорите на тие испитаници може да се уочи доминантната култура и идентитет и тоа на примерот на славењето на божиќните празници. Токму тоа е и целта на ова истражување – да се истражи до која мерка се преплетуваат хрватските и македонските обичаи, кои доминираат и дали се создаваат некои нови, *хибридни обичаи*, настанати со фузија на македонските и хрватските. Сè наведено треба да се истражи со оглед на возраста, стручната спрема и потеклото на испитаниците. За да се оствари зададената цел на истражувањето, во анкетата се опфатени општи и специфични значења. Општите значења се артикулирани низ податоците за возраста, полот, стручната спрема и националната припадност, а специфичните низ прашањата за обичаите и навиките за славење на божиќните празници. Со специфичните прашања, освен Божиќ и Бадник, опфатени се и обичаите што им претходат, а се во декември, во месецот кога се слави католичкиот Божиќ. Имено, во хрватската католичка традиција се застапени голем број обичаи што му претходат на Божиќ и врз основа на негувањето на тие обичаи и традиции може да се добие увид во нивната застапеност меѓу испитаниците (адвентски венец, сеење на пченица, славењето на св. Никола).

Поединецот се смета за припадник на определена група по објективните културни карактеристики како што се потеклото, јазикот, религијата, регијата, обичаите или комбинација на некои од нив. Освен тоа, важна е и свеста на поединецот за припадноста кон групата. Со животното дејствување во поинаков колектив, неминовно е осиромашувањето на наследените културни вредности и обичаи. Тоа е природен процес⁷, а во овој труд се настојува да се истражи до која мерка тоа е присутно меѓу Хрватите во Македонија. Кога се говори за поединецот, секако вреди да се предупреди и на културолошкиот аспект на славењето на

⁷ Миграцијата, верската конверзија, политиката на доминантната група, процесот на поделба или соединување на политичката заедница имаат значајна импликација за развојот на етничноста, етничкиот идентитет и етничките односи. Како што говорат голем број примероци во светот, идентитетите на етничките групи не се праисконски и статички, туку може да бидат променливи, како во меѓуетничките односи така и внатре во определени етнички групи (Čičak-Chand, 2000:99).

определени празници на чие одбележување (и колективно сеќавање) влијае владејачката структура на моќта. Пред анализата на влијанијата на одбележувањето на празникот кај поединците, тој феномен вреди да се дефинира. Со тој проблем во својот труд се занимава М. Великоња⁸ кој празникот го дефинира како точка во која се среќаваат историјата и структурата, континуитетот на минатото и апологијата на сегашноста: од минатото се слави само она што ја засилува постојната состојба и создава посакувана иднина. Празниците го 'стопаат' времето потребно да станат свесни припадниците на општеството кои се случувањата – нормално, низ призмата на владејачката идеологија – што се важни за нив (Velikonja, 2013:50). Во таа статија се наведуваат дефинициите на некои автори кои се занимавале со проблематиката на одбележувањето на празниците, па така се истакнува мислењето на социологот Т. Куљик кој смета дека тоа се „институционализирани датуми на сеќавање, додека социологот на времето Е. Зерубавел вели „празниците опменуваат дека нашата општествена околина влијае само на она на што се сеќаваме, туку и на тоа кога на тоа се сеќаваме" (Velikonja, 2013:50). Освен наведените гледишта, авторот ја истакнува и идеолошката позадина на празникот и неговата определеност на политичката моќ. Го определува како датум во кој е запрено времето и кој е резултат на дејствувањето на доминантната идеологија на времето. Заклучува дека одбележувањето на празниците секогаш е поврзано со феноменот на колективното сеќавање и со структурата на моќта во општеството: *На неа се води иста хегемониска битка, како и на сите други политички сцени, околу тоа кои празници ќе преовладуваат, кои е потребно да се занемарат, а кои да се укинат* (Velikonja, 2013:51). Евидентно е како ги поврзува авторот празниците со идеологијата и со општествената моќ, кои ги условуваат начините на нивното одбележување. Тоа е неспорно кога празниците се набљудуваат како колективни феномени, но нив може да ги набљудуваме и низ индивидуалното доживување на поединецот и неговата индивидуална свест која ги модифицира начините на одбележувањето на определен празник со оглед на сопствената перцепција за тој празник, лишена од влијанието на структурата на моќта. Така поставените работи водат до потеклото како важните детерминанти во одбележувањето на празникот коешто може, во микрокосмосот на поединецот, да биде ненамерно појакано од колективната манипулација. За таква поставка може да се размислува токму во контекстот на етничките малцинства на кои, со издвојување од својот колектив, потеклото е водилка во создавањето на личниот идентитет и идеологија. Во тој контекст интересно е да се разгледаат и некои примери⁹ за одбележување на празникот, кои во моментот на престојот во земјата на потекло биле актуелни, а подоцна во таа земја биле заменети со други. Тој феномен треба да се има на ум за време на анализата на добиените резултати затоа што токму некои од испитаниците престојувале во земјата на потекло кога биле актуелни други знаци на одбележување на празниците. Подоцна, благодареејќи на влијанието на институциите на моќта, биле заменети со други. Таквите останале меморирани затоа што по заминувањето од матичната држава односот со нејзината актуелност е прекинат и воспоставен е нов со актуелноста на земјата на престој.

⁸ Во споменатиот труд се анализира празнувањето на поранешните југословенски празници во денешна Словенија. Тема на трудот, значи, е празнувањето на световните, а не на верските празници, па затоа се преземени тезите само фрагментарно.

⁹ За тоа може да се размислува на темел на примерот кој ќе биде изнесен во продолжение на трудот, на пр. односот Djed Božićnjak – Дедо Мраз.

Поради тоа и денеска така ги одбележуваат некои поединци, сметајќи ги за врска со земјата на своето потекло. Затоа не може во потполност да се сложиме со тезата дека *веќе самиот факт дека на нешто се сеќаваме, а на нешто не, е резултат на идеолошката селекција дека нам „нешто ни значи“*. *Славењето се сфаќа многу посериозно: кодифицирано е, стандардизирано, ритуализирано, емотивно набиено, постигнува хоризонтална солидарност меѓу актерите, кои вертикално се поврзуваат со примерите од важното минато* (Velikonja, 2013:51).

Иако бројот на испитаниците е размерно мал, со него ќе се проба да се илустрира состојбата меѓу хрватското малцинство во Македонија, а освен тоа овој труд можеби ќе биде и поттик за некои понатамошни, пообемни истражувања на оваа тема.

Резултати од истражувањето

Обичаи во декември

Обичаите кои не се во врска со самиот Божиќ. Односно обичаите кои се спроведуваат на денот на Божиќ или Бадник ги практикуваат половина од испитаниците. Конкретно, издвоени се обичаите на поставување на адвентски венец (4 испитаника – 17%), сеење на пченица на празникот на св. Луција или св. Барбара (4 испитаника – 17 %) и денот на св. Никола и ставањето на чизмичка на прозор (4 испитаника – 17%)¹⁰. Може, значи, да се заклучи дека половината од испитаниците ги спроведуваат католичките обичаи кои не се врзани исклучиво со Божиќ и Бадник – некои од обичаите ги практикуваат 12 испитаника или 52%.

Три испитаника (13%) изјавиле дека во декември го слават православниот св. Никола како семејна слава.

Многу е интересен делот од анкетата во кој се прашува за одбележувањето на католичкиот празник свети Никола затоа што кај хрватскиот народ тој празник го изгубил поголемиот дел од својата поврзаност со религијата. Она што е религиско е самиот датум на одбележувањето на тој празник, но обичаите за тој празник се, главно, световни и, може да се каже, комерцијални. Имено, празникот е многу популарен кај децата, а го одбележува ставањето на чизмичката на прозор во која се ставаат подароци. Подароците децата ги наоѓаат наутро. Освен ставањето на подароци во чизмичката, како препознатливи знакови на празникот се и украсениот стап (обично обоен во златна или сребрена боја со препознатлива панделка) и приказните за Крампус (страшно и лошо суштество кое ги плаши децата). Често тој празник се одбележува во детските установи (училиштата, градинките, домовите) така што децата ги посетува лице маскирано во свети Никола (со препознатлива побелена брада, митра, бискупски стап и подароци). Судејќи по сè, овој празник го инкорпорирал мнозинството на световните мотиви кои сè повеќе го прекинуваат црковното одбележување на празникот на свети Никола. Освен тоа, очигледна е и сè поголемата присутност на комерцијалното. Овој празник го одбележуваат и припадниците на другите вероисповеди во Хрватска и не го поврзуваат со религијата. Резултатите од анкетата покажаа дека повеќето од испитаниците не го одбележува тој ден. Тој податок е неочекуван затоа што тој ден не се одбележува на таков начин кај македонскиот народ, световен е и комерцијален и така станува лесно прифатлив, а во таа

¹⁰ Интересно е тоа што само четири испитаника го издвоиле одбележувањето на празникот св. Никола кога се прашани за обичаите во декември, а во прашањето во кое е спомнат празникот свети Никола, неговото одбележување го потврдиле 10 испитаника.

средина станува препознатлив знак на хрватското традиционално наследство. Одговорите на прашањата за одбележување на празникот свети Никола (*Дали Вие како дете сте го славеле празникот св. Никола и дали го славите и денес со своите деца? Опишете како го одбележувате, што е исто, а што различно?*) можеме да ги групираме во четири групи:

Табела 1

Тврдење	Резултат
Го славеа како дете и го славаа со своите деца.	5 (12%)
Го славеа како дете, но не го славаа со своите деца.	1 (4%)
Не го славеа како дете, но го славаа со своите деца.	4 (17%)
Не го славеа како дете и не го славаа со своите деца.	13 (57%)

Резултатите се прикажани во Табелата 1 и може да се анализираат дополнително со оглед на потеклото на испитаниците (хрватско или хрватско-македонско потекло). Испитаниците кои не го славеле празникот на св. Никола како дете и не го славаа ни сега (последното тврдење) се повеќето со мешаао хрватско-македонско потекло (11 испитаника), а два испитаника се со хрватско потекло. На прв поглед добиените резултати може да се толкуваат како влијание на хегемониската околина— македонската традиција. Секако дека тоа може да се смета за една од причините, но оваа појава треба да се гледа како комплексна и со оглед на тоа подетално да се анализира. Имено, веќе во овој труд е спомнато дека во определен период, во согласност со владејачката идеологија и политичкиот светонадзор, биле маргинализирани определени светци, а меѓу нив и свети Никола. Многу е возможно, ако не и веројатно со оглед на времето на најголемото доселување на Хрватите во Македонија, дека споменатиот феномен бил актуелен во моментот на заминување од Хрватска во Македонија и како таков останал закопан во *културолошкото сеќавање* на овие испитаници кои токму неодбележувањето на овој празник го паметат како негување на хрватската традиционална култура. Затоа треба внимателно да се толкуваат овие резултати и да се гледаат и низ идеолошката призма¹¹.

Бадник и Божиќ

Одговорите на прашањата за одбележувањето на католичкиот и православниот Бадник и Божиќ се различни. Во делот на истражувањето за обичаите за тие празници може да се уочи квантитативен дел на хрватските, односно македонските називи за определени личности или предмети. Имено, во истражувањето се уочило дека повеќето испитаници ги користат македонските називи во именувањето на божиќното дрвце (елка) и Дедо Мраз/Djed Božićnjak.

¹¹ За влијанието на идеологијата и центарот за моќ во овој труд стана збор на повеќе места, а особено во претходното поглавје.

Тие податоци се добар патоказ и за евентуалните понатамошни јазични истражувања за јазикот на Хрватите во Македонија. Добиените податоци се прикажани во Табелата 2.

Табела 2

Назив ¹²	Резултат	Назив	Резултат
Дедо Мраз/Деда Мраз	14 (56%)	Елка	15 (65%)
Djed Mraz	6 (24%)	Бор	3 (13%)
Крампус	1 (4%)	Božićno drvce	2 (9%)
Djed Božićnjak	3 (12%)	Jelka	3 (13%)
Božić Bata	1 (4%)		

Постои забуна околу именувањето на Дедо Мраз и Djed Božićnjak. Имено, како што е кажано во поглавјето *Божикни дарители*, долго време кај хрватскиот народ егзистирал Дедо Мраз, а од 1993 започнал да се употребува Djed Božićnjak¹³. Затоа одговорите *Дедо Мраз* и *Djed Božićnjak* може да ги разгледуваме како називи од хрватскиот јазик. Дополнителната анализа на овие одговори со оглед на потеклото на испитаниците упатува на тоа дека оние испитаници чие потекло е и по мајка и по татко хрватско го употребуваат називот *Djed Mraz/Djed Božićnjak* (4 испитаника), додека еден испитаник со хрватско потекло го употребува македонскиот израз *Дедо Мраз*. Кај именувањето на дрвото кое се украсува во божикно време сите испитаници со хрватско потекло го употребуваат називот *jelka*¹⁴ (елка). Во овој случај, значи, е видлива промената во следната генерација. Интересно е да се разгледа и анализата со оглед на потеклото на оние испитаници чие потекло е мешано. Така четири испитаника од мешано потекло исто така, ја именувале *старата измислена личност која носи подароци за Божик* како *Djed Mraz/Djed Božićnjak*. Тоа се две личности од машки пол чие хрватско потекло носи таткото и две женски личности чие хрватско потекло носи мајката. Како *jelka* ја именувале две личности: маж чие хрватско потекло го носи таткото и жена чие хрватско потекло го носи мајката. Во овој пример може да се зборува за идентификувањето со родителот од ист пол и продолжувањето на неговата традиција. Но, примерот е пресиромашен за да може да се употреби како аргумент за тоа тврдење кое ќе остане отворено во овој труд. Можеби ќе биде поткрепено во некој од идните трудови.

Во примерот *Djed Mraz/Djed Božićnjak* е уште појасна тенденцијата на маргинализација на определени појави кои се во врска со празниците, а под влијание на владејачките идеологии. Тука, без сомнеж, може да се зборува за *замрзнатата идеологија* што се заклучува по времето

¹² Некои испитаници понудија два или повеќе одговори на прашањето *Со кое име како дете го нарекувавте или како сега на своите деца ја именувате измислената личност која носи подароци за Божик?* и затоа бројот на одговорите на тоа прашање е поголем од бројот на испитаници.

¹³ Во емисијата „Дневник“ на Хрватската телевизија во недела на 20.12.1992. уредникот Денис Латин сугестивно предложил наместо Дедо Мраз да кажуваме (се мисли на Хрватите) Djed Božićnjak. Тоа таа година во медиумите започнало да се спроведува, за да биде 'прифатено' наредната 1993 (Rihtman-Auguštin, 1994:78).

¹⁴ И во овој пример може да се помисли за феноменот на *замрзнатата идеологија* затоа што во време на режимската забрана на празнувањето на Божик, божикното дрвце е припоено на Новата година, па во согласност со тоа е наречено и *новогодишна елка*.

на воведување на *Djed Božićnjak* (1993 година), кога ниту еден од испитаниците не престојувал во Хрватска, одамна биле иселени во Македонија. Сепак, вреди да се внимава и на влијанието на македонскиот јазик – *Дедо Мраз*.

Интересен е податокот дека за Божиќ доаѓа Крампус, придружникот на свети Никола кој ги заплашува лошите деца. Ова е уште еден од примерите во кој дошло до интерференција на елементите на различни празници – свети Никола и божиќните елементи. Крампус е знак кој е исклучиво во врска со празникот на св. Никола. Тоа е интересен пример на интерференција во која се создаваат некои нови, *хибридни* обичаи, создадени со фузија на хрватските и македонските.

Преовладуваат православните обичаи за Бадник и Божиќ затоа што поголемиот број испитаници ги издвоиле тие обичаи како одговор на прашањето за обичаите за Бадник.

Табела 3

Обичај	Резултат ¹⁵
Коледарски оган и коледе	15 (48%)
Нема посебни обичаи	10 (33%)
Полноќна миса (Polnoćka)	5 (17%)
На Бадник доаѓа Крампус со стап за непослушните деца	1 (3%)

Запрашани за начините на одбележувањето на католичкиот и православниот Божиќ во семејството и по што секое од нив е препознатливо, испитаниците одговориле вака:

Табела 4

Обичаи за православниот Бадник	Резултат
Свечена вечера	2 (9%)
Свечена вечера и пита со паричка	13 (57%)
Свечена вечера, пита со паричка и кадење со темјан	3 (13%)
Не го славам православниот Бадник	5 (22%)

Табела 5

Обичаи за католичкиот Бадник	Резултат
Свечена вечера	10 (43%)
Свечена вечера и полноќна миса	9 (39%)

¹⁵ Некои од испитаниците понудија два или повеќе одговори на прашањето *Можете ли да истакнете некој обичај за Бадник во кој учествувале Вашите деца или Вие во детството?* па затоа и бројот на одговори на тоа прашање е поголем од бројот на испитаници.

Свечена вечера и пита со паричка	3 (13%)
Не го одбележуваме католичкиот Бадник во семејството	1 (4%)

Во дополнителната анализа на обичаи од Табела 5 интересен е и податокот дека од сите девет испитаника одговориле дека на Бадник имаат свечена вечера, а по неа се оди на полноќна миса (polnočka)¹⁶ четворица се со хрватско потекло, а другите пет се со хрватско-македонско потекло. Ним им е заедничко тоа што, без исклучок, носителка на хрватското потекло им е мајката. Со оглед на резултатот, може да се каже дека мајката е носителка на религиските традиции во семејството. Освен тоа, во Табела 5 е евидентна и фузија на традицијата, па се гледа дека некои од испитаниците подготвуваат пита со паричка за католичкиот Бадник, а тоа е обичај кој се изведува за православниот Бадник.

Влијанието на македонската православна традиција е видливо и во одговорите на прашањето за датумот на доаѓање на Djed Božićnjak. Во хрватската католичка традиција децата се даруваат ноќта спроти Божиќ, на Бадник, 24 декември. По одговорите е видливо дека таквата традиција главно исчезнала.

Табела 6

Обичај	Резултат
Се остава масата преку ноќ за православниот Бадник	4 (17%)
Djed Božićnjak доаѓа на 31 декември	7 (30%)
Подароци добиваме на 6 јануари	1 (4%)
Нема ништо за неговиот дочек	7 (30%)
На Бадник, 24 декември ја оставам чизмичката и го чекавме	1 (4%)
Доаѓа за двата бадника	1 (4%)
Доаѓа само на 24 декември	2 (9%)

Традицијата е важна за повеќето испитаници – за важноста на традицијата потврдно одговорил 21 испитаник (91%), а два испитаника одговориле негативно (9%). Исто така, традицијата и обичаите со верата, националноста и идентитетот ги поврзуваат 22 испитаника (97%), а еден испитаник не знае. Покрај тоа, може да се изнесат некои од одговорите на прашањето *Ја поврзувате ли традицијата и обичаите со верата, националноста, идентитетот или нешто друго?*:

- *Верата е вистина, традиција и обичаите се народот.*
- *Во доцните години ми стана важно да припаѓам на хрватската националност. Низ тоа подоцна се разви и чувството за верата и традицијата. Осетив дека, припаѓајќи на католичката црква, во мене се исполни празнината.*

¹⁶ Polnočka – миса (богослужба) на полноќ, на полноќ помеѓу Бадник и Божиќ.

- *Традицијата ја поврзувам со верата, националноста и идентитетот затоа што тоа сум јас.*
- *Верата не определува како трајна врска на сите Хрвати. Нејзиното битие и идентитет претставува и национална компонента, но не нужно.*
- *Традицијата, обичаите, верата, националноста, идентитетот и јазикот сочинуваат целина. Тоа е обележје кое не смее да се раздвојува.*

Заклучок

Истражувањето на божиќните обичаи не беше примарна цел на овој труд. Имено, божиќните обичаи се избрани како матрица низ која се мабљудуваат начините на одбележувањето на празниците па тие подlegнуваат на културолошка анализа. Со културолошка анализа на тие обичаи, низ теорискиот и емпирискиот дел на овој труд, се дојде до друга перспектива во славењето на божиќните празници. Освен колективното „насочување“ на институциите на моќта на празниците кои се пожелни и начинот на нивното одбележување, откриена е и *замрзнатата идеологија* карактеристична за етничките малцинства издвоени од земјата на своето потекло. Потеклото се покажало како посилено од манипулативните стратегии на институциите на моќ така што со издвојувањето на етничките групи од примарниот простор се спротивставило на сменувањето на трендовските феномени. Во сеќавањето на поединците останало она што било актуелно непосредно пред моментот на напуштање на земјата на потекло. Таквите заклучоци налагаат за време на анализата на определени (празнични) обичаи на етничките малцинства да се гледа и времето на заминување од земјата на потеклото затоа што тоа нужно влијае на начинот на нивното одбележување на секундарниот простор, односно во земјата на престојување.

Од истражувањето може да се издвојат и *хибридни* обичаи, настанати со мешање на хрватската и македонската традиција, а заради непотполната видливост на една од нив. Тука се работи за постоење на желба за одбележување на определен празник, но заради непознавање на компатибилните знакови и симболи се посегнува за оние познатите кои се поставуваат како симболи на посакуваното одбележување. Притоа знаковите и симболите се со непотполна видливост – на хрватското наследство. Траг на тоа се и резултатите добиени од истражувањето, а кои одат во прилог на тоа дека помеѓу хрватското малцинство во Македонија се доминантни македонските божиќни обичаи. Тоа не е невообичаено затоа што повеќето испитаници припаѓаат на втората генерација на доселени Хрвати. Тоа е природно влијание на традицијата на доминантната култура во којашто живеат. Сепак, и во втората генерација Хрвати може да се забележат некои хрватски обичаи, а особено се очигледни кај испитаниците со хрватско потекло.

Литература

- Braica, S. 2004. Božićni običaji, u: *Etnologica Dalmatica*, vol. 18., Split.
- Velikonja, M. 2013. Slavljenje bivših jugoslovenskih praznika u današnjoj Sloveniji, u: *Etnološka tribina* 36, vol. 43, str. 49-64, Zagreb.
- Китевски, М. 2013. *Македонски празници и празнични обичаи*, Скопје: Камелеон.
- Rihtman-Augustin, D. 1994. Božićni prijeponi, u: *Etnološka tribina* 17, str. 75-89, Zagreb.

- Rihtman-Auguštin, D. 1995. *Knjiga o Božiću*, Zagreb: Golden marketing.
- Čiček-Chand, R. 2000. Nove etničke manjine u Europi: muslimanske zajednice, u: *Politička misao*, vol. XXXVIII, br. 2, str. 99-108., Zagreb.
- Šonje, J. (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.

CROATIAN MINORITY IN MACEDONIA

Vedran Iskra

Summary

This paper researches marking of Christmas and holidays around Christmas in croatian minority in Macedonia. Researching of part kept, croatian Christmas practice and accepted, macedonian Christmas practice like rituals which hold and express concerned ethnic identity. For achiving given aim, the examinee are tested, and obtained result are shown in this paper.